

Distr.: Generell
22. november 2017

Originalspråk: Engelsk

Komiteen for avskaffelse av diskriminering mot kvinner

Avsluttende bemerkninger til Norges niende periodiske rapport*

1. Komiteen behandlet Norges 9. periodiske rapport (CEDAW/C/NOR/9) på sine 1552. og 1553. møter (se CEDAW/C/SR.1552 og 1553), som ble avholdt 7. november 2017. Komiteens oversikt over temaer og spørsmål står i CEDAW/C/NOR/Q/9 og Norges svar står i CEDAW/C/NOR/Q/9/Add.1.

A. Innledning

2. Komiteen takker for konvensjonspartens innsending av den 9. periodiske rapport. Den setter også pris på konvensjonspartens oppfølgingsrapport (CEDAW/C/NOR/CO/8/Add.1) og de skriftlige svarene på temaene og spørsmålene fremmet av arbeidsgruppen som møttes før sesjonen, i tillegg til den muntlige presentasjonen holdt av delegasjonen, og de utfyllende opplysningene gitt som svar på spørsmålene som ble stilt muntlig av komiteen under dialogen.

3. Komiteen ønsker også å rose konvensjonspartens delegasjon under ledelse av barne- og likestillingsminister Solveig Horne. Delegasjonen inkluderte også representanter fra Utenriksdepartementet, Barne- og likestillingsdepartementet, Justis- og beredskapsdepartementet, Arbeids- og sosialdepartementet, Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet, representanter fra Norges permanente delegasjon til FN og andre internasjonale organisasjoner i Genève.

B. Positive utviklingstrekk

4. Komiteen setter pris på konvensjonspartens innsats og engasjement for å sikre likestilling mellom kjønnene i lovgivning og i praksis på det nasjonale og internasjonale planet, også med hensyn til fremming av hele spekteret av Sikkerhetsrådets agenda for kvinner, fred og sikkerhet i henhold til Sikkerhetsrådets resolusjon nr. 1325 (2000) og senere Sikkerhetsråds-resolusjoner nr. 1327 (2000), 1366 (2001), 1408 (2002), 1820 (2008), 1888 (2009), 1889 (2009), 1960 (2010), 2106 (2013), 2122 (2013), 2242 (2015), 2272 (2016), 2331 (2016), Beijing erklæringen og Beijing-plattformen. Komiteen merker seg også og setter pris på at konvensjonsparten er blant landene med høyest rangering når det gjelder likestilling mellom kjønnene.

5. Komiteen setter pris på fremskrittene som er gjort siden gjennomgangen i 2012 av konvensjonspartens 8. periodiske rapport (CEDAW/C/NOR/8) når det gjelder iverksettelse av reformer i lovgivningen, inkludert Grunnloven, hovedsakelig vedtakelse av:

(a) Innarbeidelse i 2014 av prinsippene om likestilling og ikke-diskriminering i Grunnlovens paragraf 98

(b) Lov om likestilling og forbud mot diskriminering og Lov om Likestillings- og diskrimineringsombudet og Diskrimineringsnemnda, begge i 2017

---

* Vedtatt av komiteen på sin 68. sesjon (23. oktober-17. november 2017).

(c) Lov om endring av juridisk kjønn, som lar alle personer, inkludert kvinner og jenter (mellom 6 og 16 år, med samtykke av én forelder eller verge) selv søke om endring av juridisk kjønn, i 2016

6. Videre setter komiteen pris på konvensjonspartens innsats for å styrke det institusjonelle og politiske rammeverket for å fremskynde avskaffelsen av diskriminering mot kvinner og fremme likestilling mellom kjønnene, inkludert vedtakelse eller iverksettelse av følgende:

(a) Regjeringens handlingsplan for likestilling mellom kjønnene i 2014

(b) Tildeling av A-status til Norges nasjonale institusjon for menneskerettigheter i 2015, i samsvar med Paris-prinsippene, av Det internasjonale nettverket av nasjonale menneskerettighetsinstitusjoner

(c) Handlingsplanen «Retten til å bestemme over eget liv. Handlingsplan mot negativ sosial kontroll, tvangsekteskap og kjønnslemlestelse (2017–2020)» i 2017, og flere andre handlingsplaner:

(i) om bekjempelse av menneskehandel

(ii) mot hatefulle ytringer, som søker å forebygge hatefulle ytringer innen alle forbudte former for diskriminering, inkludert kjønn

(iii) for å styrke etterforskning og straffeforfølgelse utført av politiet og påtalemyndigheten, bl.a. i forbindelse med saker om kjønnsbasert vold mot kvinner i 2016

(iv) mot vold i nære relasjoner («Et liv uten vold. Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2014–2017»)

7. Komiteen ser med glede at konvensjonsparten har ratifisert eller tiltrådt følgende internasjonale og regionale avtaler i perioden siden vurdering av den forrige rapporten:

(a) Europarådets konvensjon om forebygging og bekjempelse av vold mot kvinner og vold i nære relasjoner (Istanbul-konvensjonen) og lovforslag for iverksettelse og etterlevelse av konvensjonens bestemmelser i 2017

(b) Den valgfrie protokollen til Torturkonvensjonen og Konvensjonen om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne, begge i 2013

8. Komiteen merker seg med glede konvensjonspartens innsats for å iverksette FNs bærekraftsmål og etablering av en ny mekanisme for å oppnå disse nye målene, bl.a. etableringen av en kunnskapsplattform på nett. Komiteen minner om viktigheten av bærekraftsmål 5, og roser de positive tiltakene som er gjennomført av konvensjonsparten for å iverksette politikk for bærekraftig utvikling, inkludert tiltak for å bekjempe klimaendringer.

C. Stortinget

9. **Komiteen fremhever lovgivers nøkkelrolle for å sikre full iverksettelse av konvensjonen (se komiteens uttalelse om forholdet til parlamentsmedlemmer, som ble vedtatt på den 45. sesjon i 2010). Komiteen inviterer parlamentet (Stortinget), i tråd med mandatet sitt, til å gjennomføre de nødvendige tiltakene for å oppnå iverksettelse av disse avsluttende bemerkninger i tiden frem til neste rapporteringsperiode under konvensjonen, herunder ved å vurdere å organisere en debatt om de avsluttende merknadene der sivilsamfunnet gis muligheten til å delta.**

D. Komiteens viktigste bekymringer og anbefalinger

Iverksettelse og synliggjøring av konvensjonen, den valgfrie protokollen til denne, og komiteens generelle anbefalinger.

10. Komiteen imøteser publiseringen i 2016 av den nordsamiske oversettelsen av konvensjonen. Komiteen uroer seg imidlertid over at konvensjonsparten ikke har noe omfattende program for å iverksette komiteens avsluttende merknader. Komiteen gjentar sin tidligere bekymring over den generelle mangelen på kunnskap om konvensjonen og den valgfrie protokollen hos konvensjonsparten, herunder i regjeringen, blant polititjenestemenn og i rettsvesenet. Komiteen er også bekymret over manglende kunnskap om konvensjonen og dens valgfrie protokoll blant kvinner, spesielt blant innvandrerkvinner. Dette utgjør et hinder for at de skal kunne hevde sine rettigheter.

11. Komiteen ber om at konvensjonsparten:

(a) **Utarbeider et omfattende program for å iverksette disse avsluttende merknadene og sørger for formidling av disse merknadene, konvensjonen, den valgfrie protokollen og komiteens generelle anbefalinger blant alle interessenter, herunder regjeringen, polititjenestemenn og rettsvesenet, og tar med holdningene vedtatt i forbindelse med de individuelle underretningene og funnene som er vedtatt etter undersøkelser i tråd med den valgfrie protokollen, i tillegg til komiteens generelle anbefalinger vedrørende programmer for juridisk opplæring og kompetansebygging.**

(b) **Øker innsatsen for å bevisstgjøre kvinner, spesielt kvinner tilhørende etniske minoritetsgrupper og innvandrerkvinner, om rettigheter etter konvensjonen og den valgfrie protokollen.**

Det rettslige rammeverket og definisjonen av diskriminering av kvinner

12. Komiteen merker seg at lovgivning vedtatt i Norge som regel er kjønnsnøytral. Komiteen gjentar bekymringen om at kjønnsnøytral lovgivning, politikk og programmer kan føre til mangelfull beskyttelse av kvinner mot direkte og indirekte diskriminering og kan hindre oppnåelsen av faktisk likestilling mellom kjønnene, som forklart i paragraf 5 av komiteens generelle anbefaling nr. 28 (2010) om konvensjonspartenes kjerneforpliktelser i henhold til konvensjonens artikkel 2. Komiteen uroer seg for at dette gjenspeiles allerede i endringene fra 2016 av Utredningsinstruksen for offentlige utredninger, der synligheten til de kjønnsrelaterte aspektene av vurderingen av likestillingskonsekvensene til rettslige og politiske tiltak ble redusert. Komiteen merker seg også at den nye loven om likestilling og forbud mot diskriminering, som er en sammenslåing av de tidligere lovene om likestilling mellom kjønnene, forbud mot diskriminering på grunn av seksuell orientering, forbud mot diskriminering på grunn av etnisitet, samt diskriminerings- og tilgjengelighetsloven i én lov, er «spesielt rettet mot å styrke stillingen til kvinner og minoriteter», og at den åpner for at saker kan fremmes basert på en kombinasjon av forbudte former for diskriminering. Komiteen uroer seg imidlertid for at iverksettelsen av loven kan svekke likestillingsarbeidet mellom kjønnene i konvensjonsstaten, som tidligere ble styrt av en egen lov om likestilling mellom kjønnene, og at private og offentlige arbeidsgiveres plikt til å melde inn sine likestillingsrelaterte aktiviteter ble opphevet.

13. Komiteen ber om at konvensjonsparten:

(a) **Inntar en kjønns sensitiv framfor enn en kjønnsnøytral tilnærming i sin lovgivning, politikk og programmer, i tråd med paragraf 5 av komiteens generelle anbefaling nr. 28.**

(b) **Styrker kravene om likestilling og anti-diskriminering i Utredningsinstruksen.**

(c) **Iverksetter de nødvendige tiltakene for å sørge for at den nye loven om likestilling og forbud mot diskriminering ikke svekker strukturelle aktiviteter for å fremme likestilling mellom kjønnene, bl.a. gjennom nøye overvåking av iverksettelsen**

og ved å gjeninnføre rapporteringspliktene til private og offentlige arbeidsgivere der kjønn utgjør grunnlag for diskriminering, slik det er etterspurt av Stortinget.

Statens ekstraterritoriale plikter

14. Komiteen roser konvensjonsparten for sine internasjonale samarbeidsprogrammer. Den uroer seg imidlertid for at vedvarende og økende olje- og gassutvinning i Arktis av konvensjonsparten og de uunngåelige klimagassutslippene undergraver konvensjonspartens forpliktelse til å sikre kvinners faktiske likestilling med menn ettersom klimaendringer har en uforholdsmessig stor effekt på kvinner, spesielt når fattigdommen rår, ettersom kvinner er mer avhengige av naturressurser til å sikre leveveien enn menn og er dårligere stilt mht. å takle naturkatastrofer.

15. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten gjennomgår sin klima- og energipolitikk, spesielt politikken for olje- og gassutvinning, for å sikre at politikken tar hensyn til de uforholdsmessig negative effektene klimaendringer har for kvinners rettigheter.

Kvinner, fred og sikkerhet

16. Komiteen imøteser lederskapet og engasjementet til konvensjonsparten vedrørende fremmingen av spørsmål om kvinner, fred og sikkerhet internasjonalt.

17. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten opprettholder fokuset for å sikre effektiv iverksettelse av Sikkerhetsrådsresolusjon 1325 (2000) om kvinner, fred og sikkerhet og senere vedtak i land som opplever konflikt, bl.a. ved å sikre at konvensjonspartens nasjonale handlingsplaner fører til en betydelig økning i kvinners deltakelse i fredsprosesser, spesielt fredsforhandlinger.

Nasjonalt virkemiddelapparat for fremming av kvinner og tilgang til rettferd

18. Komiteen merker seg at med vedtakelsen av den nye konsoliderte lov om likestilling og forbud mot diskriminering, vil Likestillings- og diskrimineringsnemnda være det eneste selvstendige klageorgan utenfor det ordinære rettssystemet i likestillings- og diskrimineringsaker. Komiteen ser med glede at nemnda kan yte kompensasjon i saker vedrørende diskriminering på arbeidsplassen. Den uroer seg imidlertid over at den ikke har et mandat for å yte kompensasjon i andre saker eller kan behandle saker om seksuell trakassering, i motsetning til i saker som gjelder ofre for trakassering på andre grunnlag.

Komiteen uroer seg videre over at kvinner ikke tilbys fri rettshjelp etter loven for å fremme saker for nemnda, og at regjeringen har foreslått budsjettkutt for 2018 for private rettshjelpsorganisasjoner med 15 millioner kroner, noe som vil påvirke de mest utsatte gruppene av kvinner.

19. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten:

(a) Sørger for at omorganiseringen av Likestillings- og diskrimineringsnemnda og Likestillings- og diskrimineringsombudet ikke svekker nemndas og ombudets respektive mandater for å fremme likestilling mellom kjønnene og beskytte mot diskriminering, spesielt i en overgangsperiode.

(b) Øker ressursene til Likestillings- og diskrimineringsombudet, som vil fratras mandatet til å behandle individuelle saker, slik at ombudet kan bistå kvinner i å fremme saker, herunder kompliserte saker med utgangspunkt i flere former for diskriminering, for Likestillings- og diskrimineringsnemnda som en form for fri rettshjelp og utvide nemndas mandat til å gi oppreisning i andre saker enn saker om diskriminering på arbeidsplassen, inkludert saker om seksuell trakassering.

(c) Går bort fra planlagte budsjettkutt for frivillige organisasjoner som tilbyr fri rettshjelp til utsatte grupper av kvinner og tildeler adekvate personal-, tekniske og økonomiske ressurser for å tilby fri rettshjelp til kvinnelige saksøkere.

Midlertidige spesielle tiltak

20. Komiteen er positiv til at lov om likestilling og forbud mot diskriminering viderefører bestemmelser vedrørende kvotering, inkludert på grunn av kjønn, svangerskap og foreldrepermisjon, og innfører en ny bestemmelse om omsorgsoppgaver. Komiteen uroer seg imidlertid over at kun 20 prosent av styremedlemmer og 7 prosent av daglige ledere i de 200 største bedriftene hos konvensjonsparten er kvinner og at det kun var 18 prosent kvinnelige styremedlemmer i aksjeselskap – som utgjør hoveddelen av norske selskaper – i 2016.

21. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten tar i bruk midlertidige særtiltak, i tråd med konvensjonens artikkel 4 (1) samt komiteens generelle anbefaling nr. 25 (2004) om midlertidige særtiltak, bl.a. ved å tilby egnede incitament som «gender scorecards», og ved å gjennomføre kampanjer rettet mot beslutningstakere og aksjonærer i private bedrifter, spesielt de 200 største norske bedriftene, for å betydelig øke antall kvinnelige styremedlemmer og ledere.

Stereotypier og skadelige praksiser

22. Komiteen imøteser tiltak som er iverksatt av konvensjonsparten for å bekjempe skadelig praksis innenfor landets grenser og i utlandet, bl.a. innføring av lovverk som kriminaliserer barneekteskap og/eller tvangsekteskap og kjønnslemlestelse, i tillegg til en omfattende og jevnlig oppdatert handlingsplan for å bekjempe skadelig praksis og lovbrudd som hevdes å være i ærens navn. Videre ser komiteen med glede at konvensjonsparten var blant de første landene som kriminaliserte hatefulle ytringer, inkludert seksualisert hatprat på nett og hevnpornografi på nett. Komiteen uroer seg imidlertid over at:

(a) Det for tiden ikke finnes pålitelig statistikk over antall kvinner som er utsatt for tvangsekteskap eller kjønnslemlestelse.

(b) Straffelovens §185 ikke omfatter kjønnsbaserte hatefulle ytringer.

(c) Barndoms- og ungdomstiden i økende grad er blitt kommersialisert, kjønnsdelt og seksualisert, noe som har ført til allestedsnærværende negative kjønnsstereotypier og som gir opphav til partnervold, en ungdomskultur som i økende grad er preget av objektivisering og seksualisering av jenter, og at jenter viser seg frem på en høyst seksualisert måte.

(d) Påtalemyndigheten og politiet merker seg pornografiens innflytelse i overgrepssaker, som for eksempel har ført til en betydelig økning på 60 prosent i 2016 i anmeldte voldtekstssaker der den påståtte gjerningsmannen er et barn.

(e) Det ikke finnes noen planer for systematisk håndtering av ulike former for stereotypier som stammer fra negative holdninger til kvinner og jenter fra bestemte rase-, etniske og trosgrupper, som fører til forskjellige former for diskriminering.

23. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten:

(a) Systematisk samler inn disaggregerte data om skadelige praksiser hos konvensjonsstaten og rapporterer slike data inn til komiteen i den neste periodiske rapporten.

(b) Styrker opplæring i grunnskole og videregående skole om kjønnsstereotypier, fordommer, kjønnsidentitet og kjønnsroller, bl.a. om forskjellige former for stereotypier som berører minoritetskvinner og minoritetsjenter, spesielt samiske kvinner og kvinner med innvandrerbakgrunn.

(c) Bevilger midler til forskning på de underliggende årsakene og den mulige effekten av overseksualiserte fremstillinger av jenter og kvinner i mediene, samt eventuelle forbindelser mellom seksualisering og pornografi og de underliggende årsakene for kjønnsbasert vold, spesielt mot jenter.

(d) Fremskynder iverksettelsen av handlingsplanen mot hatefulle ytringer, som bør ha en overvåkningsmekanisme som vurderer effekten av tiltakene og utformer avbøtende tiltak, med særlig fokus på kvinner som møter tverrgående diskriminering basert på kjønn og hatefulle ytringer som tar utgangspunkt i rase, etnisitet, tro og nasjonalisme, lesbiske, biseksuelle, transkjønns- og intersex kvinner, og kvinner med funksjonshemninger.

(e) Endrer straffelovens §185 slik at kjønn kommer inn under oversikten over handlinger som regnes som kriminelle hatefulle ytringer.

Kjønnsbasert vold mot kvinner

24. Komiteen imøteser vedtak om «Handlingsplan mot vold i nære relasjoner 2014–2017» og tiltakene som er iverksatt, herunder å gjøre kartleggingsverktøyet Spousal Assault Risk Assessment (SARA) operativt og tilby relevant opplæring og kompetansebygging for tjenestemenn i alle politidistrikter. Videre verdsetter komiteen at konvensjonsparten har publisert en rapport om vold mot kvinner i nære relasjoner, spesielt seksualisert vold, og seksuelle overgrep i samiske lokalsamfunn, og tildelingen av økonomiske ressurser øremerket forebyggingstiltak i de samiske lokalsamfunnene. Komiteen er imidlertid fortsatt bekymret over:

- (a) Det høye nivået av kjønnsbasert vold mot kvinner hos konvensjonsparten, spesielt vold i nære relasjoner og seksualisert vold, inkludert voldtekt.
- (b) Det lave antallet anmeldte voldtektssaker, den betydelige andelen lite effektiv eller mangelfull etterforskning av voldtektssaker, i henhold til en undersøkelse foretatt av Den nasjonale enhet for bekjempelse av organisert og annen alvorlig kriminalitet i 2015, med lignende konklusjoner i en undersøkelse foretatt av påtalemyndigheten, og det lave antallet domfellelser for voldtekt, med en høy andel frifinnelser sammenlignet med andre voldsforbrytelser.
- (c) Mangelen på systematiske opplæringsprogrammer om kjønnsroller og kompetansebygging for dommere og meddommere.
- (d) Mangelen på data om saker om vold mot kvinner som er etterforsket og straffeforfulgt og straffereaksjoner hos konvensjonsparten, disaggregert etter alder og forholdet mellom offer og gjerningsmann.
- (e) Kulturelle og språklige barrierer samt manglende tillit til offentlige myndigheter i samiske lokalsamfunn, som hindrer samiske kvinners og jenters tilgang til effektiv forebygging, beskyttelse og oppreisning fra myndighetene i forbindelse med vold i nære relasjoner og seksualisert vold.
- (f) Påstander om seksuelle overgrep mot barn i det samiske samfunnet, spesielt jenter, og etterforskning som drar i langdrag.
- (g) Det at komiteens tidligere anbefaling om å endre straffelovens § 291 ved å gjøre manglende fritt samtykke til kjernen i definisjonen ikke ble innarbeidet til tross for Justis- og beredskapsdepartementets stortingsmelding vedrørende dette, som møtte motstand hos påtalemyndigheten og Den norske advokatforeningen.
- (h) Det at konvensjonspartens «Handlingsplan mot voldtekt 2012–2014» ikke er blitt avløst av en ny handlingsplan.
- (i) Den mangelfulle vurderingen av behovet for krisesentre for kvinnelige ofre for vold, sammenlignet med menn og barn, og at avbøtende tiltak, som det å flytte kvinnelige ofre til andre krisesentre når disse har fullt belegg, kan tvinge dem til å flytte fra deres vanlige bosted og sentrum for livsutfoldelse.
- (j) Den sjeldne bruken av omvendte voldsalarmer på grunn av de juridiske og praktiske utfordringene forbundet med implementering.

25. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten:

(a) Utvikler og iverksetter omfattende tiltak for å forebygge og eliminere kjønnsbasert vold mot kvinner og jenter, spesielt vold i nære relasjoner og voldtekt og andre former for seksuell vold, og sørger for at gjerningsmennene bak kjønnsbasert vold straffefølges og straffes i samsvar med forbrytelsens alvor, i tråd med komiteens generelle anbefaling nr. 35 (2017) om kjønnsbasert vold mot kvinner, som oppdaterer den generelle anbefalingen nr. 19.

(b) Styrker politiets, påtalemyndighetens og dommeres mulighet til å anvende relevante strafferettslige bestemmelser strengt, i tillegg må etterforskning av saker om

kjønnsbasert vold håndteres kjønns sensitivt, inkludert saker vedrørende kvinner med (psykiske) funksjonshemninger og andre utsatte grupper av kvinner.

(c) Iverksetter systematisk opplæring om kjønnsroller og kompetansebygging for dommere og meddommere i straffesaker vedrørende kjønnsbasert vold, i tråd med komiteens generelle anbefaling nr. 35 (2017).

(d) Samler inn og rapporterer disaggregerte data til komiteen om antall:

(i) saker om vold mot kvinner som er etterforsket og straffeforfulgt, herunder informasjon om straffereaksjoner

(ii) kvinnelige voldsofre som har mottatt rettshjelp og relevante støttetjenester

(iii) kvinnelige voldsofre som har mottatt erstatning

(iv) besøksforbud som er utstedt, for å gjøre konvensjonsparten bedre i stand til å håndtere de underliggende årsakene for alle former for kjønnsbasert vold

(e) Utarbeider en handlingsplan for bedre forebygging, beskyttelse og oppreisning i forbindelse med kjønnsbasert vold, spesielt seksualisert vold, mot samiske kvinner og jenter. Bl.a. med sikte på å overvinne kulturelle og språklige barrierer, basert på videre forskning på de underliggende årsakene, og bevilger tilstrekkelige ressurser til iverksettelse.

(f) Lovfester en juridisk definisjon av voldtekt i straffeloven, hvor manglende fritt samtykke danner kjernen, i tråd med komiteens generelle anbefaling nr. 35 (2017), Vertido-saken ((CEDAW/C/46/D/18/2008) og konvensjonspartens forpliktelser i henhold til Istanbul-konvensjonen.

(g) Fremskynder utarbeiding og vedtakelsen av en ny handlingsplan mot voldtekt og seksualisert vold.

(h) Sørger for tilstrekkelig med krisesenterplasser for kvinnelige voldsofre slik at man unngår å måtte omplassere kvinnelige voldsofre hvis det aktuelle krisesenteret er fullt.

(i) Tar de nødvendige skrittene for å løse eksisterende praktiske og juridiske hindringer rundt omvendte voldsalarmer for å styrke deres bruk som et effektivt middel for å forhindre vold mot kvinner

Menneskehandel og utnyttelse av kvinner involvert i prostitusjon

26. Komiteen ser med glede at konvensjonsparten har begynt å utvikle en nasjonal henvisningsmekanisme for ofre for menneskehandel, samt andre tiltak for å bekjempe menneskehandel, spesielt med kvinner og jenter, herunder i samråd med internasjonale partnere, og har økt maksimumsstraffen for forbrytelsen menneskehandel. Komiteen uroer seg imidlertid over:

(a) Mangelen på omfattende data om ofre for menneskehandel, til tross for at Koordineringsenheten for ofre for menneskehandel sammenstiller tall fra en rekke etater.

(b) Nedgangen i antall anmeldte saker om menneskehandel de siste fem årene, noe som til dels kan være et resultat av forsterket immigrasjonskontroll utført av politiet, slik at ofre ikke står frem og ber om hjelp.

(c) Flyttingen av kompetansen fra Arbeids- og velferdsetaten til Utlendingsdirektoratet når kvinnelige ofre for menneskehandel blir asylsøkere, som fører til endring i deres bosettings- eller juridiske status og avviklingen av rettigheter og stønader.

(d) Den raske utvisningen av kvinnelige ofre for menneskehandel etter refleksjonsperioden på seks måneder, dersom disse ikke er villige til eller i stand til å samarbeide med politiet når det gjelder gjerningsmannen.

(e) At kvinnelige asylsøkere som får søknaden avvist kan bli sårbare for menneskehandel.

(f)

27. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten:

(a) Systematisk samler inn omfattende data om ofre for menneskehandel og rapporterer slike data inn til komiteen i den neste periodiske rapporten.

(b) Inntar en menneskerettighetsbasert tilnærming til arbeidet med å bekjempe menneskehandel og prioriterer forebygging av menneskehandel og nye overgrep, beskyttelse av ofre og straffeforfølgelse av gjerningsmenn.

(c) Skaper et helhetlig nasjonalt system for å identifisere og følge opp kvinnelige ofre for menneskehandel og sikre kontinuitet i rettigheter og stønader ved endring av bosted eller den juridiske status til offeret for menneskehandel, og gjennomfører kampanjer for å øke bevissthet om menneskehandel, samt avvikler retur av ofre for menneskehandel under Dublin-avtalen.

(d) Revurderer innvandringspolitikken slik at man sikrer at lovverket og politikken vedrørende uttransportering av utenlandske kvinner ikke anvendes på diskriminerende vis; skremmer innvandrere, flyktninger eller asylsøkere fra å anmelde menneskehandelsforbrytelser; eller undergraver arbeidet med å forhindre menneskehandel, identifisere eller beskytte ofre eller straffeforfølge gjerningsmenn.

28. Komiteen uroer seg over de utilsiktede konsekvensene av kriminaliseringen i 2009 av kjøp av seksuelle tjenester eller seksuelle ytelser fra voksne, spesielt den økte risikoen for den personlige sikkerheten og fysiske integriteten til kvinner involvert i prostitusjon slik den gjenspeiles i den lave anmeldelsesraten av fysisk og seksuell vold, utnyttelse og trakassering; og risikoen for å bli kastet ut av bostedet når dette brukes til prostitusjon. Komiteen ser videre med bekymring at en evaluering av effektene av innføringen av den nordiske modellen hos konvensjonsparten i 2014 ikke er fulgt opp med utarbeidelse av ny politikk for å beskytte rettighetene til kvinner involvert i prostitusjon.

29. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten:

(a) Fremskynder fremleggningen av en stortingsmelding om prostitusjon for å kunne utarbeide et omfattende politisk, rettslig og offentligrettslig rammeverk som sikrer rettslig beskyttelse fra utnyttelse for kvinner involvert i prostitusjon, og sikrer at disse ikke straffeforfølges for salg av seksuelle tjenester og seksuelle ytelser, bl.a. for handlinger som i dag faller inn under straffbar «fremming av prostitusjon».

(b) Utfører eller finansierer langsiktig forskning som bidrar til evidensbasert kunnskap om levekårene til kvinner involvert i prostitusjon i Norge slik at man kan utvikle programmer for å bedre ivareta deres menneskerettigheter, herunder beskyttelse mot vold, tilgang til helsetjenester og tilgang til sosiale ytelser.

(c) Styrker exit-programmer for kvinner som ønsker å slutte med prostitusjon.

Deltakelse i den politiske og private sfæren

30. Komiteen ser med glede at de fleste politiske partier har innført frivillige kjønnskvoter i nominasjonsprosessene sine, noe som har ført til en kontinuerlig økning i andelen kvinner i Stortinget til 41,4 prosent i 2017, og til 43 prosent kvinnelige kandidater ved kommunevalget i 2015, i tillegg til kravet i kommuneloven om minimum 40 prosent representasjon av hvert kjønn i oppnevnte stillinger i kommuner og kommunale selskaper, som har ført til at kvinner besatte 43 prosent av vervene i kommunale styrever i 2015. Komiteen setter også pris på prosjektet Lokalvalg dagen i 2014, som førte til en liten økning, til 39 prosent, kvinner i kommunestyre, og at konvensjonsparten nesten har oppnådd likestilling mellom kjønnene på ambassadør-nivå. Komiteen merker seg imidlertid med bekymring underrepresentasjonen av kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn i det politiske liv generelt sett.

31. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten vurderer å innføre lokalvalgdager for å øke antall kvinner med etnisk minoritetsbakgrunn i folkevalgte kommunale organer.

Statsborgerskap

32. Komiteen er positiv til at man har endret statsborgerloven i tråd med anbefalinger basert på en kartlegging av statsløshet hos konvensjonsparten foretatt av FNs høykommissær for flyktninger i 2015, for å innta en definisjon av statsløshet i tråd med Overenskomsten om

statsløses stilling fra 1954 og Konvensjonen av 1961 om begrensning av statsløshet. Komiteen uroer seg imidlertid over at:

- (a) Utenlandske kvinner risikerer i praksis å bli statsløse ved oppløsning av ekteskapet med en norsk ektefelle hvis kvinnen har tatt på seg ektefellens statsborgerskap og frasagt seg sitt og mister foreldreansvar hvis det kun er faren som har det samme statsborgerskapet som deres barn.
- (b) Konvensjonsparten mangler en rutine for fastsetting av statsløshet og en beskyttelsesordning rettet spesifikt mot statsløse, slik at barn født i konvensjonsstaten av en statsløs kvinne, herunder kvinnelige asylsøkere og flyktninger, kan risikere å bli statsløse.
- (c) Det eksisterende kravet om at varig opphold innvilges etter tre års midlertidig opphold kan tvinge kvinner i ekteskap eller samboerskap preget av overgrep til å forbli i slike voldelige forhold, noe som gjør dem utsatt for nye overgrep på grunn av den høye terskelen for å bevise overgrep.
- (d) Restriktive krav i innvandringslovverket og i politikken, som krav vedrørende minstelønn eller strenge krav til deltakelse på språkkurs selv under foreldrepermisjon, møter ikke nødvendigvis de spesifikke behovene til kvinner med omsorgsoppgaver på en adekvat måte og har en uforholdsmessig stor effekt på kvinner fra etniske minoriteter og kvinnelige flyktninger og asylsøkere.

33. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten:

(a) **Vedtar de foreslåtte endringene i lovverket om statsborgerskap for å tillate dobbelt statsborgerskap, slik at man reduserer risikoen for at utenlandske ektefeller til norske ektefeller blir statsløse ved oppløsning av ekteskapet og mister foreldreansvar til barn født i konvensjonsparten.**

(b) **Sørger for registrering av fødsel til barn av kvinner som er flyktninger og asylsøkere.**

(c) **Vurderer terskelen for å bevise partnermisbruk innenfor konteksten av kravet om tre års midlertidige opphold og iverksetter forslaget om å gi utenlandske kvinner som misbrukes av andre personer enn sin partner selvstendig rett til opphold.**

(e) **Foretar en undersøkelse av innvandringslovverket og politikken, for å sørge for at disse ikke har uforholdsmessig store konsekvenser for kvinner og jenter fra etniske minoriteter og kvinnelige flyktninger og asylsøkere.**

Utdanning

34. Komiteen ser med glede konvensjonspartens kontinuerlige innsats for å eliminere diskriminering av kvinner i utdanningssektoren samt fremskrittene som er oppnådd så langt, bl.a. gjennom midlertidige særtiltak i tillegg til varige tiltak, som prosjektet Jenter og teknologi, for å øke antallet jenter som studerer realfag, prosjektet Kjønnsbalanse i toppstillinger og forskningsledelse for å fremme kjønnsbalanse blant seniorforskere og et poengsystem for utradisjonelle utdanningsvalg blant både kvinner og jenter og menn og gutter. Komiteen uroer seg imidlertid over kjønnssegregeringen som fortsatt eksisterer i utdanningssektoren på alle nivåer, inkludert med hensyn til utradisjonelle utdannings- og yrkesvalg, det lave antallet kvinner i høyere akademiske stillinger, og den noe høyere frafallsandelen på videregående skole blant jenter og gutter med innvandrerbakgrunn eller med foreldre som har lavt utdanningsnivå.

35. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten:

(a) **Styrker tiltak som fokuserer på å bekjempe kjønnsdeling i utdanningssektoren på alle nivåer, bl.a. med hensyn til utradisjonelle utdannings- og yrkesvalg, samtidig som en tar hensyn til sosiokulturelle faktorer.**

(b) **Vurderer å innføre midlertidige særtiltak, som en obligatorisk lovpålagt kvote for å sikre lik representasjon av kvinner i høyere akademiske stillinger.**

(c) Reduserer frafallsprosenten i videregående skole for jenter og gutter med innvandrereforeldre eller foreldre med et lavt utdanningsnivå.

Arbeidslivet

36. Komiteen er positiv til tiltakene iverksatt av konvensjonsparten for å implementere § 21 i likestillingsloven av 2013 om lik lønn for arbeid av lik verdi for ytterligere å minske lønnsgapet mellom kvinner og menn. Komiteen ser også med glede på vedtakelsen av varige tiltak vedrørende ansettelser under programmet Jobbsjansen, som retter seg spesifikt mot utsatte grupper med lav arbeidslivsdeltakelse, inkludert innvandrere og hjemmeværende mødre. Komiteen uroer seg imidlertid over at:

- (a) Lønnsgapet i et arbeidsmarked som er kjønnsdelt horisontalt og vertikalt kun har blitt redusert litt. Kvinners gjennomsnittlige timelønn tilsvarer 88 prosent av menns, og gapet øker i tråd med økt utdanningsnivå.
- (b) Kvotene for foreldrepermisjon er redusert fra 14 uker til 10 uker for både mødre og fedre.
- (c) Tarifforhandlinger hos partene i arbeidslivet kan ha medført tariffavtaler med lønnsnivåer som er kjønnsdiskriminerende.
- (d) En Høyesterettsavgjørelse fra 2016 har en uforholdsmessig negativ effekt på kvinner, ettersom den begrenser fortrinnsretten etter arbeidsmiljøloven til deltidsarbeidende som søker heltidsansettelse.
- (e) Utnyttning av kvinner eller jenter hovedsakelig i form av tvangsarbeid i hjemmet har økt siden 2012, spesielt i au pair-systemet.

37. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten:

(a) Viderefører de nødvendige tiltakene, bl.a. implementering av § 34 i ny lov om likestilling og forbud mot diskriminering vedrørende lik lønn for arbeid av lik verdi og etablering av et system for å følge opp tariffavtaler med sikte på at de ikke er kjønnsdiskriminerende, for å minske og lukke lønnsgapet mellom kvinner og menn i tråd med Konvensjon nr. 100 fra Den internasjonale arbeidsorganisasjonen (ILO) om lik lønn for mannlige og kvinnelige arbeidere for arbeid av lik verdi (1951).

(b) Viderefører tiltak som sikrer lik deltakelse av begge foreldre i familielivet, bl.a. gode permisjonsordninger for mor og far og delte kvoter for foreldrepermisjon og raskt gjeninnfører permisjonsperioder for hver av foreldrene på 14 uker.

(c) Fremskynder den forventede responsen fra lovgiveren på Høyesterettsavgjørelsen fra 2016 som begrenser fortrinnsretten etter arbeidsmiljøloven til deltidsarbeidende som søker heltidsansettelse.

(d) Vurderer å avskaffe au pair-systemet for å forhindre utnyttelse av kvinner eller jenter, spesielt i form av tvangsarbeid i hjemmet.

Helse

38. Komiteen uroer seg over at mindre enn 300 jordmødre er tilgjengelige i kun halvparten av kommunene hos konvensjonsparten for å yte svangerskapsomsorg til over 60 000 gravide årlig, slik at full iverksettelse av retningslinjene for barselomsorg, med anbefalingen om hjemmebesøk til alle nyfødte, ikke er gjennomførbar. Videre ser komiteen med bekymring på at representanter fra samiske helseinstitusjoner har trukket seg ut fra prosessen med å utvikle et samisk helsesenter i Finnmark fylke på grunn av manglende tillit til helsemyndighetene. Komiteen uroer seg videre over at samenes egenrapporterte helse fortsetter å ligge under majoritetsbefolkningens egenrapporterte helse, noe som omfatter lidelser som følger av radioaktivt nedfall etter Tsjernobyl-katastrofen i 1986, at helsen til samiske kvinner er dårligere enn den til samiske menn, og at helsen til samiske kvinner som bor utenfor de definerte samiske områdene er den dårligste generelt sett, noe som kan være en følge av diskriminering i det offentlige helsevesenet.

39. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten:

(a) Sørger for et tilstrekkelig antall jordmødre for å tilby egnede helsetjenester til kvinner under svangerskap, fødsel og i barselperioden samt til deres barn.

(b) Sørger for at alle samiske kvinner mottar egnede helsetjenester og sosiale tjenester, bl.a. gjennom formidling av mer informasjon om utviklingen av et samisk helsesenter til urfolkssamfunnet for å sikre en kjønns sensitiv, rådgivende og inkluderende tjenester.

(c) Gir komiteen informasjon og data om helsesituasjonen til samiske kvinner og om effekten av tiltak for å overvinne tverrgående former for diskriminering i helsesektoren i sin neste periodiske rapport.

Kvinnernes økonomiske deltakelse

40. Komiteen noterer seg at konvensjonsparten har evaluert det nye offentlige pensjonssystemet og det arbeidsgiverrelaterte pensjonssystemet siden 2011, bl.a. med hensyn til risikoen for indirekte diskriminering av kvinner. Komiteen merker seg at de nye pensjonssystemene tar hensyn til faktorer som at kvinner fortsatt tar på seg flere ubetalte omsorgsoppgaver sammenlignet med menn og det at kvinner lever lengre enn menn. Komiteen registrerer imidlertid med uro at en uforholdsmessig høy andel kvinner mottar offentlig minstepensjon.

41. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten ser på den uforholdsmessig høye andelen av kvinner som mottar offentlig minstepensjon og gjennomfører avbøtende tiltak for å jevne ut eventuelle kjønnsforskjeller dersom de skulle vedvare etter at det nye offentlige og private pensjonssystemet i 2018 er ferdig evaluert, dette for å sikre lik virkning for kvinner og menn.

Kvinner med nedsatt funksjonsevne

42. Komiteen uroer seg over at rapporten fra Rettighetsutvalget (NOU 2016:17 – På lik linje) kun retter seg mot personer med psykiske utviklingshemninger.

Videre uroer komiteen seg over at evalueringen av etterforskning og straffeforfølgelse av saker om seksualisert vold, inkludert voldtekt, ikke omfattet en evaluering av utnyttelsen av kvinner med kognitive og psykososiale funksjonsnedsettelse, som man ofte antar ikke kan ha opplevd seksualisert vold.

43. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten:

(a) Utvider stortingsmeldingen «På lik linje» til å dekke alle personer med funksjonsnedsettelse, inkludert kvinner.

(b) Evaluerer spørsmålet om etterforskning og straffeforfølgelse av saker om seksualisert vold mot kvinner med kognitive og psykososiale funksjonsnedsettelse.

Flyktninger og asylsøkende kvinner og jenter

44. Mens komiteen er positiv til at kjønnsrelatert forfølgelse, bl.a. av lesbiske, biseksuelle, transkjønns- og intersex kvinner, tas i betraktning i konvensjonspartens avgjørelser i asylsaker, og at voldtekt, tvangssterilisering eller abort, kjønnslemlestelse, brenning av bruder, og såkalte æresdrap også kan utgjøre forfølgelse, ser komiteen imidlertid med bekymring at innstramningen av lovene vedrørende flyktninger og asylsøkere kan ha en uforholdsmessig negativ effekt for kvinner og jenter.

45. I tråd med den generelle anbefalingen nr. 32 (2014) om de kjønnsrelaterte dimensjonene som er forbundet med flyktningstatus, asyl, statsborgerskap og statsløshet hos kvinner og nr. 30 (2013) om kvinners rettigheter før, under og etter konfliktsituasjoner, ber komiteen konvensjonsparten om å fortsette å innta en kjønns sensitiv tilnærming ved mottak av kvinnelige flyktninger og asylsøkere.

Komiteen anbefaler videre at beskyttelsesbehovene til kvinnelige asylsøkere og flyktninger som ankommer konvensjonsparten prioriteres.

Kvinner i fengsel

46. Komiteen ser med glede at konvensjonsstaten har begynt å iverksette anbefalingene i 2015-rapporten «Likeverdige forhold for kvinner og menn under kriminalomsorgens ansvar» og i 2017-rapporten fra Sivilombudsmannen «Kvinner i fengsel», bl.a. gjennom utarbeidelsen av en strategiplan og etableringen av atskilte avdelinger for kvinner i fengsler der disse ikke fantes, slik at kvinner og menn får de samme forholdene i fengsel. Komiteen uroer seg imidlertid over at:

- (a) En del kvinnefengsler er i gamle og uegnede bygninger.
- (b) På grunn av få egnede fengsler, opplever kvinnelige innsatte oftere enn menn å måtte sone straffene sine i fengsler med høyere sikkerhetsnivå, å måtte sone straffene sine langt unna sine familier, herunder deres barn, og bli utsatt for seksuell trakassering i fengsel med begge kjønn, selv om fengselet har separate avdelinger for kvinner og menn.
- (c) Mange kvinnelige innsatte har betydelig dårligere tilgang til utearealer og fysisk aktivitet enn menn.
- (d) Helsetjenestene i fengselet er tidvis ikke tilpasset kvinners spesifikke behov, bl.a. med hensyn til psykisk helse og behandlingstilbud for rusmiddelproblemer.

47. Komiteen anbefaler at konvensjonsparten:

(a) **Øker innsatsen for å forbedre fengselsforholdene for kvinnelige innsatte til samme nivå som mannlige innsatte og i tråd med FNs regler for behandling av kvinnelige innsatte og ikke frihetsberøvende tiltak for kvinnelige lovbrøtere (Bangkok-reglene), vedtatt av Generalforsamlingen i resolusjon 65/229.**

(b) **Forbedrer helsetjenester for kvinnelige innsatte, bl.a. psykisk helsevern og behandlingstilbud for rusmiddelproblemer.**

Ekteskap og familieforhold

48. Komiteen ser fortsatt med bekymring på at de økonomiske og sosiale rettighetene til kvinner som lever i samboerforhold ikke gir tilstrekkelig beskyttelse, med mindre de har felles barn eller har inngått en eksplisitt avtale med partneren. Komiteen beklager også at konvensjonsparten oppga i rapporten at det for tiden ikke finnes planer om å utvide begrepet ekteskapeleg felleseie til å dekke immaterielle eiendeler, herunder pensjons- og andre arbeidsrelaterte ytelser, ved skilsmisse, for å kompensere for eventuelle gap i den økonomiske stillingen til partnere som går fra hverandre. Komiteen uroer seg videre for at situasjoner med vold i nære relasjoner ikke håndteres tilfredsstillende i saker vedrørende avgjørelser om foreldreansvar, spesielt når man vurderer delt fast bosted.

49. Komiteen gjentar anbefalingene i paragraf 38 av de tidligere avsluttende bemerkninger (CEDAW/C/NOR/CO/8), og anbefaler at konvensjonsparten:

(a) **Sørger for at begrepet felleseie i ekteskap utvides til å dekke immaterielle eiendeler ved skilsmisse, bl.a. pensjons- og forsikringsytelser og andre karriererelaterte ytelser, og at felleseie deles likt uavhengig av ektefellenes respektive bidrag, og iverksetter flere juridiske tiltak alt etter behov for å kompensere for ulikheten i andelen kvinner i ubetalt arbeid og den derav følgende forringede inntjeningssevne kvinner kan oppleve, bl.a. ved å vurdere å utvide muligheten til å yte underholdsbidrag etter samlivsbrudd eller andre stønader, i tråd med komiteens generelle anbefaling nr. 29 (2013) om konvensjonens artikkel 16 (om de økonomiske konsekvensene av ekteskap, familierelasjoner, og oppløsningen av disse).**

(b) **Vedtar de nødvendige juridiske virkemidlene for å styrke den økonomiske beskyttelsen til alle kvinner i samboerforhold, i form av å anerkjenne deres rett til eiendelene som er opparbeidet i løpet av samlivet, i tråd med komiteens generelle anbefaling nr. 21 (1994) om likhet i ekteskap og familierelasjoner.**

(c) Sørger for at kjønnsbasert vold mot kvinner i nære relasjoner blir tatt med i vurderingen i saker om foreldreansvar eller samvær, spesielt når man vurderer delt fast bosted.

Beijing-erklæringen og handlingsplattformen

50. Komiteen ber om at konvensjonsparten tar i bruk Beijing-erklæringen og handlingsplattformen i arbeidet med å iverksette konvensjonens bestemmelser.

2030-agendaen for bærekraftig utvikling

51. Komiteen ber om gjennomføring av faktisk likestilling mellom kjønnene i tråd med konvensjonens bestemmelser gjennom prosessen med å iverksette 2030-agendaen for bærekraftig utvikling.

Formidling

52. Komiteen ber konvensjonsparten om å sørge for rettidig formidling av disse avsluttende merknader i konvensjonspartens offisielle språk til relevante statsinstitusjoner på alle nivåer (nasjonalt, regionalt, lokalt), og spesielt til regjeringen, departementene, Stortinget og rettsvesenet for å muliggjøre merknadenes iverksettelse.

Ratifisering av andre traktater

53. Komiteen merker seg at kvinner ville nyte bedre av sine menneskerettigheter og grunnleggende friheter på alle livsområder hvis konvensjonsparten fulgte de ni store internasjonale menneskerettighetskonvensjonene¹. Komiteen anmoder derfor konvensjonsparten om å ratifisere FNs konvensjon om beskyttelse mot tvungen forsvinning og FNs konvensjon for beskyttelse av rettighetene til alle migrantarbeidere og medlemmer av deres familier, som den ennå ikke har tiltrådt.

Oppfølging av de avsluttende bemerkningene

54. Komiteen ber konvensjonsparten om å gi skriftlig meddelelse, innen to år, om tiltakene som er gjennomført for å iverksette anbefalingene i paragrafene 19 (b), 25 (i), 41 og 49 (a) over.

Utarbeidelse av neste rapport

55. Komiteen ber konvensjonsparten om å sende inn sin 10. periodiske rapport i november 2021. Rapporten skal leveres rettidig og skal dekke hele perioden frem til leveringen.

56. Komiteen ber konvensjonsparten om å følge de felles retningslinjene for rapportering på de internasjonale menneskerettighetstraktatene, bl.a. retningslinjene om et felles kjernedokument og traktatsspesifikke dokumenter (HRI/GEN/2/Rev.6, kap. I).

---

¹ Konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter; Konvensjonen om sivile og politiske rettigheter; Konvensjonen om avskaffelse av alle former for rasediskriminering; Konvensjonen om å avskaffe alle former for diskriminering mot kvinner; Konvensjon mot tortur og annen grusom, umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff; Konvensjonen om barnets rettigheter; Konvensjonen for beskyttelse av rettighetene til alle migrantarbeidere og medlemmer av deres familier; Konvensjon om beskyttelse mot tvungen forsvinning; og Konvensjonen om rettighetene til personer med nedsatt funksjonsevne.